

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/10, Spring 2018, p. 261-273

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13369>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Mart 2018

✓ Accepted/Kabul: Haziran 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Taner TATAR – Doç. Dr. Kasım KARAMAN – Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ - Dr. Ahmet ÇETİNTAŞ

This article was checked by iThenticate.

DEĞER HÜKÜMLERİNİN KAYNAĞINA YÖNELİK SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Ersan ERSOY*

ÖZET

Değer hükümleri insan davranışlarını belirleyen ve bir toplumda beklenen davranışın yönünü tayin eden önemli ölçülerdir. Bazen bir ölçü, bazen bir hedef, bazen de bir ilke olarak yaşayan değerler, toplumsal hayatın kurulup tanzim edilmesinde büyük rol oynarlar. Bu rol, değişim süreçlerinde de kendini gösterir. Zira bir toplumdaki değerlerin değişmesi ile birlikte, insan ilişkileri başta olmak üzere, kurumlardan tabakalaşma özelliklerine kadar pek çok şeyin değiştiği görülür. Bu açıdan toplumsal alanda geçerli olan değerler, sosyal hayatın gidişatı açısından bizlere bilgi verir. Ayrıca bireyin sahip olduğu değerleri ilgi alanlarını, önemliliklerini ifade ettiği gibi onun istek ve taleplerinin yönünü de gösterir. Böylece değerler tanımlayıcı rol oynayarak, bireyin ve toplumun kimliğini ve karakterini yansıtır. Sosyoloji ise değerleri, sosyal ve kültürel yapının temeline koymakla birlikte, daha çok insan davranışları üzerindeki etkisine yoğunlaşır. Bu makalede, değer hükümlerinin kaynağına yönelik farklı bakış açılarının oluşturduğu tartışmalara yer verildikten sonra sosyolojik açıdan değerlerin kaynağının ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyoloji, tek sebepli metodolojiden uzak duran, araştırmalarında çok sebepli metodolojiyi takip eden, olgular arasındaki fonksiyonel ilişkileri dikkate alan bir sosyal bilim dalıdır. Bu özelliğinden dolayı, sosyolojide değer hükümlerinin ortaya çıkmasında değerlendiren süje ve değerlendirilen obje ile kültürel çevre arasında gerçekleşen fonksiyonel etkileşim süreçleri önemli görülür. Dolayısıyla bu çalışmada, değerlendirme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan değer hükümlerinin, sosyolojinin izahından bağımsız olamayacağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değer hükümleri, Değerlerin kaynağı, Sosyoloji

A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT DEVOTED TO THE RESOURCE OF VALUE JUDGMENTS

ABSTRACT

Value judgments are the most important norms that determine human behaviors and that appoint the direction of the expected behavior in a society. Values that live sometimes as a norm, sometimes an objective, and sometimes a principle play a great role in establishing and regulating of the social life. This role shows itself in change processes, too. Because along with the change of values in a society, it is seen that human relations being in the first place, many things from institutions to stratification features change also. In this respect, values ruling in social area inform us about the course of social life. Also, an individual's values both express his/her pursuits and their importance and show the direction of his/her wishes and demands. Thus, values play a descriptive role and reflect the identity and character of both the individual and society. Sociology put the values into the base of social and cultural structure, but mostly concentrates on their effect on human behaviors. In this article, after covering the discussions stemming from different perspectives devoted to the resource of value judgments, the resource of values in sociological terms is tried to be explained. Sociology is a social science discipline that avoids single reasoned methodology, and that follows multi-reasoned methodology in its studies, and that takes functional relations among phenomenon into account. Because of this property of sociology, in value judgments' showing up, functional interaction processes between assessing subject and assessed object, and cultural environment are seen as important. Thereby, in this study, it is emphasized that value judgments arising as a product of assessment process cannot be independent from sociology's explanation.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Values are relative approval judgments that contain qualifications like good-bad, beautiful- ugly, and that are formed in a society facing relationships, objects and all facts that surround a person. Values are judgment organizations and, in fact these organizations are based on reality. Reality judgments express unprocessed definitive plain information that forms with data based on sensations. With subjective assessments that we make on these data like good-bad, beautiful-ugly, right-wrong, and some additions, reality judgments transform into value judgments. When it comes to human actions, values are criteria that point out to humans how to behave in a certain situation. People living in a society cannot be independent from values that are made from experiences, memories and reveries in the historical process and that are collectively structured. Values as common behavior principles guide people like traffic signs. They appoint aims for people as they emphasize the desirable, the important. From this aspect, values determine expected, desirable manners and behaviors in a society.

Aim and Method of the Study

As it is seen, each value judgment is product of an assessment process. Assessment as a process revealing values fundamentally forms an active and dynamic process. In each assessment process three important factors feature: Subject, object and sense data between these two are building block of assessment process. However, the importance and priority given to these factors that form the basis of, and that are effective in the assessment process differentiated and became a discussion topic in science world. After these discussions are hold in the study, the question “What is the source of value judgments?” is tried to be answered from a sociological perspective. In this study, by using literature review, present studies are accessed and the topic is assessed. Also, besides some quantitative statistics about study topic, qualitative observations of the researcher contribute to the research.

Discussion

As one of the factors effective in assessment, subject expresses the human and individual himself. Values, above all things, are human products. Values have no realm of existence that is independent from subject. For this reason, existence of values depends on humans. It is humans who attribute values to abstract or tangible, reasonable or unreasonable topics and objects that stand on their own in physical and social world. For example, lots of things to whom a person attributes value in social life have no physical base. There is no proof, that is based on objects and laws, why it is necessary to help the needy, to make sacrifice for homeland and humanity. However, it is a fact that these, as well as physics laws, constitute reality field and is important from the viewpoint of individual (Güngör, 1989, 152). In a word, people who handle the matter with this perspective assert that values, as subject borne, as subject to individual’s features, are determined with their feelings and attributions, and accordingly they vary from person to person and are relative (Keeney, 1996: 154). In a word, according to these people value of an object, as an asset formed as a result of individual’s assessments, is built depending on the subject. It is subject’s attributions to objects that give value to object, not object’s structural features.

Another factor in assessment process is object. Here, with object, we mean a person, event, commodity and thing that value is attributed to. We can name all factors and things that are mentioned in assessments and that consciousness inclines to as value object. No matter in which meaning values are handled, they belong to existence realm as a judgment organization that emerges in person’s connection to object. On that sense, in every assessment process a determination is in question. Determined values are expressed as positive or negative propositions in judgment format. Determinations like “right-unfair” in law, “beautiful-ugly” in aesthetics, “good-bad” in ethics are values’ judgments oriented to tangible factors (Ülken, 1965: 8). The fact that value judgments have dispositions directed to tangible factors and facts brings object into the forefront in respect to the source of values. Those who admit the object as the source of values see object as a singly, independent thing, existing with its features and functions. What is argued here is that a thing or matter that is considered as valuable is so; because it is valuable in itself, not because we consider it as so (Asch, 1952: 358). In other words, main factor that forms a value is the value’s own features, other than the

individual. Value of a thing is a kind of feature of it. Thereby, assessment is a matter of information and occurs depending on object.

Values are also synthesis of the relationships and interaction processes between subject and object. The third conclusion we came is the one asserting that value is neither a feature of solely the object or events, nor it is created merely by humans. According to this approach, there is both an objective and subjective part in a valuable thing. For example you can think diamonds. Diamonds are valuable things for us. Indeed, qualities that make it valuable for us, for example its hardness and brightness, exist in itself. These qualities are not created by us and attributed to diamond. However, on the other hand, brightness and hardness are valuable only for us. In other words, it is us who see brightness and hardness. Namely, according to this view, value arises from the relationship between some objective qualities of objects and subject who needs, appreciate and desire these qualities. Value is a thing that exists neither objectively nor subjectively, but elements that exist due to the relationship between subject and object.

Conclusion

There is both a subjective aspect that relies on a person and an objective aspect that relies on object. Of course, it is humans that produce and present the values. Existence of values in human life depends on the existence of human. And in line with this, we can say that values take shape depending upon human's structural features and subjective attributions in the assessment process. However, humans cannot produce values in emptiness and nothingness; they generate them as a result of interaction and relationship with value object. Features and functions that a value object carries immanently have an important effect on the subject assessing it. Need and desire of people oriented to value object determine the severity of values. In this respect, values show up through a transcendental relationship established between the assessing subject and the assessed object.

On the other hand, this relationship and assessments occur in a certain social and cultural environment. The effect of sociocultural environment on individual's perception, sensation and experience is immense. Most of the time, people learn values that come from their environment and practice them in their lives. Accordingly, values are the result of the interaction that a person, who is present in a certain social and cultural environment, establishes with value object. Here, it is of question that objects –reality as person, situation and topic– are attributed meaning and assessed by individual. Through meanings that they attribute to the real, people aggrandize its meaning, and carry it to a surreal dimension. Values are formed in an ideal dimension, due to meanings that are attributed to the reality derived from information and obtained from sense data.

However, values, once they are formed, generate an important reality realm in human life and direct behaviors. In human life, many abstract values have realities as much as tangible ones. They do not need tangible and physical bases. In human life, it is in question that many values like philanthropy, justice, honor, dignity, virtue, nationality, and freedom have an effect and motive as much as physical laws. A person

integrated with a high value can find the power to change the world as well as figuring in all kind actions and endeavors.

Keywords: Values, Values judgments, Source of values, Sociology

Giriş

Değerler, insan ilişkilerine, eşyaya ve kendisini kuşatan tüm olgulara dönük bir toplumda oluşturulmuş, iyi kötü, güzel çirkin gibi nitelemeleri içeren izafi tasvip hükümleridir. İnsan eylemleri söz konusu olduğunda değerler nerde, nasıl, ne biçimde davranılacağını kişilere belirten ölçütlerdir. Bir toplumda yaşayan insanlar, o toplumun uzunca bir tarihi sürecinde tecrübelerle, hatıralarla ve hülyalarla yoğrulmuş ve kolektif olarak inşa edilmiş değerlerinden bağımsız kalamazlar. Ortak davranış ilkeleri olarak değerler, trafik işaretleri gibi insanlara yol gösterirler. Arzu edileni, önemli olanı, vurguladıklarından dolayı insanlara hedef tayin ederler. Bu yönüyle değerler toplumda beklenen, istenilen tavırları ve davranışları belirtirler.

Her şeyden evvel değerler bir hüküm organizasyonlarıdır ve bu hüküm organizasyonları gerçeklik üzerine kuruludurlar. Aslında bizden bağımsız dış dünyaya ait nesne ve olaylara dair bir gerçeklik vardır ve o nasılsa öyledir. Biz ise duyu organları vasıtasıyla dış dünyaya ve gerçekliğe ait bir takım duyu verilerine ulaşırız ve uyaranlara yönelik elde ettiğimiz bilgiler üzerinden tespit ve tanımlamalarda bulunuruz ki bunlar gerçeklik hükümlerimizi oluştururlar. Dolayısıyla biz dış dünyayı gerçeklik hükümleri vasıtasıyla tanırız biliriz ve ona bir kimlik atfederiz. Bu manada gerçeklik hükümleri duyumlara dayalı verilerle oluşan, işlenmemiş yalın tanımlayıcı bilgileri ifade eder. Daha sonra elde ettiğimiz bu verilere yönelik yapmış olduğumuz, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi sübjektif değerlendirmeler ve ilaveler ile gerçeklik hükümleri birer değer hükmü haline dönüşür. Örneğin “Kapıyı çalan Ahmet’tir” şeklindeki verilmiş olan bir hüküm, gerçeklik alanına aittir. Ancak kapıda duran “Ahmet iyi bir insandır”, “Ahmet yardımseverdir” veya “Ahmet bencildir” şeklindeki hükümler, değerler alanına aittir ve bir değer hükmünü ifade eder.

Değer hükümleri, değerlendirme süreci içerisinde oluşan, nesne, olay, konu ve kişilere yönelik benimsenen iyi-kötü, doğru-yanlış ve güzel-çirkin gibi ifadelerin her birisidir (Erkal vd., 1995:80). Her değer karşısındaki kişiye, eşyaya ve duruma yönelik bir hüküm içerir. İnsanlar çevrelerini, davranışlarını, niyetleri ve vasıtaları göz önünde bulundururken onlara değer hükümleri verirler: Dürüstlük iyidir, demokrasi iyi bir rejimdir, “A” marka araba güzeldir gibi (Güngör, 1998:27). Değer hükmü, değer bilgi dili ifadesidir. Değer hükümleri hem sübjektif hem de objektiftir. Bir süje tarafından konulmaları bakımından sübjektif, objeye ait olmaları bakımından objektiftir. Bu yüzden hem ferdî hem de toplumsaldırlar (Ülken, 1966: 326).

Görüldüğü gibi her değer hükmü, bir değerlendirme sürecinin ürünüdür. Değerleri ortaya çıkaran süreç olarak değerlendirme, esasında aktif ve dinamik bir süreci oluşturur. Her değerlendirme etkinliğinde ise üç önemli faktör başrolü oynamaktadır: Süje, obje ve ikisi arasındaki duyu verileri, değerlendirme sürecinin temel yapı taşlarıdır (Ülken, 1966: 232). Ancak değerlendirme sürecinde etkili olan ve değer hükümlerine kaynaklık teşkil eden bu faktörlere verilen önem ve öncelik bilim dünyasında farklılaşmış ve tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla bu noktada konunun kapsamlı bir izahını yapmak için “Değer hükümlerinin kaynağı nedir?” şeklindeki bir soruya verilen farklı cevapları ve yaklaşımları ele almak gerekmektedir.

1. Değer Hükümlerinin Kaynağı Nedir?

1.1. Süje Kaynaklı Görüşler

Değerlendirmede etkili olan faktörlerden süje, insanı ve bireyin kendisini ifade eder. Değerler her şeyden önce insan ürünleridir. Değerlerin öznenen bağımsız bir varlık alanları yoktur. O yüzden değerlerin varlığı insana bağlıdır. Fizikî ve sosyal dünyada tek başlarına duran soyut veya somut, mantıklı veya mantıksız konu ve objelere değerli olduklarını atfeden insanın kendisidir. Mesela insanın sosyal hayatta değer verdiği çoğu şeyin, fizikî bir temeli yoktur. Muhtaçlara yardım etmenin, vatan veya insanlık için fedakârlık yapmanın niçin gerektiğinin, objelere ve kanunlara dayalı bir ispatı bulunmamaktadır. Ancak bunların birey açısından fizik kanunları kadar, birer gerçeklik sahası teşkil ettiği ve önemli oldukları bir gerçektir (Güngör, 1989, 152). İşte bu bakış açısıyla meseleyi ele alan kişiler, değerlerin süje kaynaklı bir şekilde, bireyin özelliklerine bağlı olarak, duyguları ve atıfları ile belirlendiğini, dolayısıyla kişiden kişiye değiştiğini ve göreceli olduğunu öne sürmüşlerdir (Keeney, 1966: 154). Yani bu kişilere göre objenin değeri, bireyin değerlendirmeleri sonucunda oluşmuş bir varlık olarak, süjeye bağlı bir şekilde inşa edilir. Objeye değerini veren objenin yapısal özellikleri değil, süjenin ona karşı geliştirdiği atıflarıdır.

Sofistlere kadar dayanan bu görüş, değerlerin kaynağının insan olduğunu kabul etmektedir. En ünlü sofist olan Protagoras'a göre "İnsan her şeyin ölçüsüdür" (Özlem, 2002, 284). Sofistler bu yüzden değerlerin insanlar tarafından belirlendiğini, insana özgü üretimler olduğunu öne sürerler. Pragmatist olduklarından dolayı, değerlerin ölçüsünü bireye sağlayacağı faydada görmektedirler. Yani onlara göre mutlak doğru ve mutlak yanlış birer vehimdir, bu mefhumlar faydalı olana bağlıdır (Meriç, 27). Bu açıdan sofistler değerlerin, kişiye, topluma, zamana ve mekâna bağlı olarak değiştiğini ve göreceli olduğunu ileri sürerler.

İdealistler de objenin değerini süjenin yani insanın kendisine ait özelliklerinin belirlediğini kabul ederler. Dünya ve evreni, evrensel ve sonsuz kavramları ile tanımladıkları için, değerleri de değişmeyen ve bütün insanlara uygulanabilir ilkeler olarak görürler, ancak bunu söylerken öznelikten hareket ederler. İdealistler değerlerin öznenen bağımsız bir nesnellikleri bulunduğunu, hatta bazı değerlerin mutlaklığa sahip olduğunu belirtmişlerdir (Arat, 1996:56-59). İdealistler gibi değerlerin nesnel olduğunu savunanlar, onların farklı gruplara göre değiştiği veya farklı zamanlarda, farklı insanlar tarafından, farklı şeylerin değerli görüldüğü gerçeğinin şüphesiz farkındadırlar. Ancak onlar bunu şöyle yorumlamak eğilimindedir: Değişen şey değerler değil, onları algılayan gruplar veya bireylerdir. Nasıl ki renk körlüğü bir insanın renkleri ayırt etmesine engelse, insanların farklı çevreleri, eğitimleri, koşulları nesnel değerleri görmelerine engel olabilir. Ama bundan dolayı değerlerin nesnel olmadıkları söylenemez (Arslan, 2010, 111-112). Sadece gerçekliğin birey açısından öznel bir görünümünden bahsedilebilir. Zira Kant gibi düşünürlere göre gerçeğin bilimsel bir yönü yoktur. Birey açısından, sadece içinde yaşadığı dünya, yani fenomenolojik bir dünya vardır. İnsanların fenomenolojik dünyalarının farklı olması, benzer uyaranları farklı olarak algılamalarına ve farklı davranışlarda bulunmalarına neden olacaktır. Örneğin, kör bir adam için, 'güzel bir yağlı boya resim' diye bir şey, yoktur. Renk körlüğü olan kişi için, 'yeşil' ve 'kırmızı' renkler yoktur. Kör bir insanın yağlı boya resmini, renk körü olan birisinin de kırmızı ve yeşili görmemesi onların olmadığı anlamına gelmez. İşte bu görüşü savunan kişilere göre, psikolojik uyaranlar kendi objektif ve fiziksel özelliklerine göre değil, onu algılayanların psikolojik özelliklerine ve bunların kişiler için önemine göre vardır ve değerlidir (Bruno, 1982: 36).

Egzistansiyalistler de değerlendirme sürecinde subjektif varlığın dinamik tabiatına önem vermişlerdir. Egzistansiyalistlere göre, insan bütün değerlerin kaynağı ve yaratıcısıdır. Onlar, birey ve onun seçimlerine vurgu yaparak, insanların kendi özgür seçimleriyle değer meydana getirdiklerini savunurlar (Mayer, 1974: 34). Değerlerin subjektif hükümler olduğunu ve sürekli değiştiğini savunanlar arasında Septikler, Empiristler de bulunmaktadır. Yine değerleri genel olarak süjenin

yapısına bağlayan anlayışların yanında, süjenin çeşitli alt özelliklerine bağlayanlar da vardır. Bunlar arasında, bireysel bilginin erdemliliği ve ahlâkî değerleri oluşturduğunu belirten Sokrat (Platon, 1989: 26), Haz-elem hisleri doğrultusunda İlk çağda “Mutluluk Ahlâkı”nı öne süren Aristo (1983: 7), ve Epikürçülerin yanında Yeni Çağ’da “toplumsal haz” ilkesini öne süren J.S. Mill bulunmaktadır (Kaya, 1999: 29-30).

Diğer taraftan somut gerçeklere önem veren ancak, henüz tecrübe edilmediğinden dolayı bilinmeyen bir sahanın olaylarını akıl yolu ile çözülebileceğini ön gören Rasyonalistler ise değerleri akla icra ederler (Bilgiseven, 15-16). Bu görüş doğru bilginin ölçütü duyular değil akıl olduğunu ileri sürmektedir. Rasyonalistlere göre, duyum ve algılar bize geçici ve doğruluğu kesin olmayan bilgiler verir. Asıl kesinliklerimizi oluşturan bizdeki doğuştan gelen akıldır (Erdem, 1993: 38). Akıl ise bize özgüdür. Descartes’a göre insan beden ve zihin olarak ikiye ayrılır. Bedeni itibarıyla makinelere benzeyen bir doğası bulunmakla beraber, makinalardan farklı bir zihne ve düşünce gücüne de sahiptir. Dolayısıyla benzer uyaranlar karşısında, farklı gerçeklikler oluşturabilir ve farklı tepkiler verebilir. Bu durum insanı hayvanlardan ve makinalardan ayıran en önemli özelliktir (Bruno, 1982: 16). Böylece Descartes, ahlâkın en yüksek hedefinin tabii akıl ile varılacak olan “üstün iyinin” yani “bilgelik” olduğunu ifade etmektedir. Bunu gerçekleştiren kişiler ise üstün ruhlu insanlardır. Onlar, bayağı ruhlara sahip insanlar gibi ihtirasları doğrultusunda yaşamaz, akıllarını kullanırlar (Descartes, 1989: 16). Değerlerin nesnel olduğuna dair düşüncelere karşı çıkanlar, gündelik hayattaki deneylerinden hareket etmektedirler. Bu deneylerin, değerlerin öznel olduğuna dair birçok işareti içinde barındırdığı da bir gerçektir. Örneğin dinsel inançlar ve ahlâkî doğrular toplumdan topluma, çağdan çağa değişmektedir. Pascal’ın dediği gibi ‘Pireneler’in öbür yanında (yani İspanya’da) doğru olan, bu yanında (yani Fransa’da) yanlıştır’. Bazıları Galatasaray’ı çok değerli görmektedir, bazıları Fenerbahçe’yi. Buna karşılık kadınların çoğu ne Galatasaray’a ne de Fenerbahçe’ye metelik vermektedir. Bazılarına göre opera en değerli bir sanat dalıdır; bazıları ise operayı çekilmez bulur. Erkeklerin çoğu kadınların takıya karşı gösterdikleri ilgiyi değersiz bulma eğilimindedir. Buna karşılık kadınların çoğu da erkeklerin hızlı araba kullanma tutkularını değersiz bulurlar (Arslan, 2010: 122-123).

Değerlerin öznel olduğunu savunanlar, nesnelere yüklenilen değerlerle, onların gerçekten nesnel olan nitelikleri arasında bir ayırım yaparlar. Örneğin bir cismin ağırlığı, şekli, onun hakkında değerlendirme yapacak olan herkes için aynıdır. Buna karşılık bu cismin altın olduğunu farz edelim. Onun Azteklerle İspanyollar için aynı değere sahip olmamış olduğu bilinen bir gerçektir. Sonra çölde susuz kalan biri için su, ormanda karanlıkta kalan biri için ateş çok değerlidir. Dolayısıyla belirli şartlar altında aynı objenin kişilere göre değişen değeri bulunmakla beraber, bu değer aslında o objeye ait hususiyetlerden ve işlevsel özelliklerden de bağımsız değildir. Sonuçta değerlendirme süreci içerisinde ortaya çıkan değerlerin objeye dayanan bir yönü bulunmaktadır.

1.2. Obje Kaynaklı Görüşler

Değerlendirme sürecinde diğer bir faktör de objedir. Buradaki objeden kasıt değer in atıfta bulunduğu ve öznesi olan kişi, olay, eşya ve şeylerdir. Şuurun yöneldiği ve değerlendirmelere konu edilen bütün unsurlara ve şeylere değer objesi adını verebiliriz. Değerler hangi manada ele alınırsa alınsın kişinin obje ile bağlantısında beliren bir hüküm organizasyonu olarak varoluş alanına aittirler. Bu yönüyle her değerlendirme sürecinde bir tespit söz konusudur. Tespit edilen değerler olumlu veya olumsuz önermeler şeklinde hüküm biçiminde ifade edilir. Hukukta “haklı-haksız”, estetikte “güzel-çirkin”, ahlâkta “iyi-kötü” gibi tespitler değerlerin somut unsurlara yönelik hükümleridir (Ülken, 1965: 8). Değer hükümlerinin somut unsurlara ve olgulara dönük doğalarının olması, değerlerin kaynağı hususunda objeyi ön plana çıkarmaktadır.

Değerlerin kaynağı olarak objeyi kabul edenler, objeyi bağımsız kendi başına, özellikleri ve işlevleri ile var olan bir şey olarak görürler. Burada savunulan, değerli kabul edilen bir konunun veya şeyin aslında, bizim onu değerli bulduğumuzdan dolayı değil, onun bizatihi kendisinin değerli

olmasından dolayı değerli olduğudur (Asch, 1952: 358). Yani değeri oluşturan esas unsur bireyden ziyade, objenin kendine ait özellikleridir. Bir şeyin değeri o şeyin bir çeşit özelliğidir. Böylece değerlendirme, bir bilgi meselesidir ve objeye bağlı gerçekleşir (Akay, 2002: 54).

Objeler duyu ve algının bir ürünüdürler. Bu doğrultuda Sensualist ve Empirist teoriler, duyu verilerden hareket ederler ve psikolojik algı üzerinde dururlar. Böylece diğer adıyla olguculuk ve nesnelcilik olan Pozitivizmle uyuşurlar. David Hume, bütün pozitivistlerin babası olarak kabul edilir. Hume gibi düşünürler, aslında bireyin doğuştan getirdiği herhangi bir düşünce ve değere sahip olmadığını, bunları madde ile olan deneyimleri sonucunda kazandığını belirtmektedir (Bruno, 1982: 27). Yine Hume'un yanında, Locke, Berkeley, Condillac gibi filozoflar da duyulur algının düşünceyi meydana getirdiğini belirtmektedirler (Weber, 1991: 268). "Var olmak, algılamak demektir" sözünden hareketle, madde zihin birliğini savunan bu düşünürlerle göre, algılanan objelerin kendilerinde taşıdıkları özellikler ve önemlilikler bizim bilişsel dünyamızı inşa ettiği gibi, değerlerimizi de belirlerler.

Gözlemlere dayalı bilgiye önem veren Realizm de algıladığımız şeylerin gerçek olduğunu zihnimizin onu değiştiremeyeceğini belirtir (Adjukiewicz, 1994: 69). Realistler, insanların teorilerini doğal, fizikî ve sosyal yasalara göre geliştirebileceklerini, doğa yasalarının evrensel olarak kabul edilmesi, değerlerin de bunlar üzerine kurulması gerektiğini söylerler. Realistler genellikle değerleri nesnel nitelikte şeyler olarak kabul ederler (Yıldırım, 1987: 50). Bu yüzden herkes için geçerli değerlerin bulunduğunu düşünürler.

Aynı doğrultuda Natüralistler, ideolojiden, kültürden, dilden ve değerlerden bağımsız objektif ve nötr bir bilgi türüne ulaşabileceğini öne sürmektedirler. Natüralistlere göre eski metafizik inançları benimseyen insan, kendini tabiatın gerçeklerine uydurmalıdır. Natüralistler insan merkezli görüşleri yıkmak istemekle kalmayıp, bütün insanî değer ve inançların boş olduğuna inanırlar. Eleştiriciler natüralizmin bizi ahlâkî çöküntü içerisine götüreceğine ve ideolojiden bağımsız bir bilgi türünü öne sürerken kendisinin bir ideolojiye dönüştüğünü söylemektedirler. Modern entelektüelleri oluşturan natüralistler, böylece ideolojiyi red ederken ideolojiye bürünmekte, değerleri red ederken "natürel" hayat formlarını önümüze insanlığın yüksek değerleri olarak koymakta ve çelişki içerisinde kalmaktadırlar (Arslan, 2002: 91-92). Yine benze bir şekilde, gözlem ve deneye önem veren, doğa bilimleri dışında sağlanan hiçbir bilgiyi ve gerçekliği kabul etmeyen Pozitivistlerin ardından gelen Mantıkçı pozitivistler veya başka adıyla Viyana okulu ise metafizik değer yargılarını bir tarafa bırakarak, bilgiyi dinî unsurlardan temizlemeyi amaçlamışlardır (Mayer, 1974: 24-25). Bu görüş mensupları, olgu değer ayrımında o kadar ileri gitmişlerdir ki, ahlâk, siyaset, metafizik, estetik kısaca değer içeren her şey epistemolojik olarak anlamsız kabul edilmiştir (Yalçın, 2002: 122). Onlara göre gerçeklik normatif izahlara değil, bizatihi objenin kendisine ve varlığına bağlıdır.

Acaba değer hükümlerinin ortaya çıkmasında sadece objeyi ve olguyu esas alan bu gibi görüşlerden hareketle, insanı yani süjeyi devre dışı bırakarak değerlerin kaynağını belirleyebilmek mümkün müdür? Yoksa değerlendiren süje ile değerlendirilen obje arasında dinamik ilişkileri göz önüne koymak ve düşünmek mi gerekiyor? Bu soruların cevaplarını süje ve obje arasındaki ilişkilere yoğunlaşarak verebiliriz.

1.3. Süje ve Objeye Arasındaki İlişkiye Dayanan Görüşler

Değerler aynı zamanda süje ve obje arasındaki ilişkilerin ve etkileşim süreçlerinin bir sentezidir. Ulaştığımız bu üçüncü görüş, değerlerin ne salt olarak obje veya olayların kendilerinin bir özelliği olduğunu, ne de salt olarak insanlar tarafından yaratıldığını ileri süren yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre değerli bir şeyde hem nesnel hem de öznel olan bir yan vardır. Örneğin elması ele alalım. Elmas bizim için değerli bir maddedir. Şimdi onu bizim için değerli kılan nitelikler, örneğin onun sertliği, parlaklığı gerçekten de onda vardır. Bu nitelikler bizim tarafımızdan yaratılmış ve

elmasa yüklenmiş değildir. Ancak öte yandan parlaklık ve sertliğin kendisinin de ancak bizim için bir değeri vardır. Başka deyişle parlaklık ve sertliği değerli gören biziz. Aynı şekilde hepimiz sütün değerli olduğunu düşünmekteyiz. Neden? Çünkü hekimler sütte bir çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesi, kemiklerinin normal bir şekilde gelişmesi için gerekli olan kalsiyumun bulunduğunu söylemektedirler. O halde sütü bizim için değerli kılan sözü edilen kalsiyum içermesi olgusu, sütte nesnel olarak vardır. Ama öte yandan sahip olduğumuz yapıda olmamış olsaydık, sütün bizim için, çocuklar için değerli olmaktan çıkacağı da aşikârdır. Yani bu görüşe göre, değer, nesnelere bazı nesnel nitelikleri ile bu niteliklere ihtiyacı olan, onları beğenen veya arzulayan öznenin özellikleri arasındaki bir ilişkiden kaynaklanmaktadır. Değer ne nesnel olarak ne de öznel olarak var olan bir şey olmayıp özne ile nesne arasındaki ilişkiden ötürü var olan unsurlardır (Arslan, 2010: 123).

Ülken de (1965: 12) aynı doğrultuda değerlerin ortaya çıkmasını, değer süjesinin, aşkın objenin ve şuur verilerinin bir sentezine bağlamaktadır. Bu yönüyle değerlendirme bir etkinlik sürecini oluşturur. Bu süreç iç dairesinde arzu ve şuur verilerini, değer objesi karşısında sürekli bir şekilde diyalektik bir münasebete sokar. Bu münasebet ile değerlendirme süreci ya bir değer tespiti ya da değer verme veya değer yaratma etkinliği olarak sonuçlanır. Değer tespiti başkalarının daha önce yaratmış olduğu değeri anlamaktır. Değer verme anlamadan sonra gelir ve bir lisan işidir. Değer keşfi ve yaratılışı ise iki şekilde gerçekleşir, değer icadı ve değer ibdadı. Değer icadı ihtiyaca tabi olarak yeni şeyler ve usuller üretmektir. Değer ibdadı ise kavramlar alanına yükselen eşya ve hayallerden meydana gelmiş sanat ve fikir eserleridir.

Değerler aslında süjenin objeyle münasebetlerinde ona yönelik geliştirdiği şuur verileridir. Duyumlar hem fiziksel hem de ruhi varlığını meydana getiren yapı taşlarıdır (Tunalı, 2002: 31). Bunun için değerler sezgi ile kavranırlar. Bizde kavramlardan önce bir değer sezgisi vardır. Değer, hakikat çeşidinden ifade edilince değer mantığı halini alır. Değerin ölçüsü bu yüzden akıldır, objeden hareketle değeri doğuran, değeri keşfeden, değeri anlayıp onun hakkında hüküm veren, değerlendirmelerde ölçü olarak kullanılan akıldır. Sezgi ile kavranarak duyu ve duygu düzeyinde kalan bir değer, bildirilme ve anlaşılma özelliğini yitirirler. Anlaşılamayan bir şey ise değer değildir. Bu yüzden değerler her ne kadar duygulara ait bir sezgi ile kavransa da akıl ve değerler mantığı ile anlaşılırlar (Ülken, 1965: 12). Böylece değerler keşfeden, akıl eden, bilen ve yorumlayan süjeyle, obje arasındaki yaşanan soyut bir etkileşimin ürünü olarak ortaya çıkarlar.

Değerlerin kaynağı her ne kadar süje ve obje arasındaki ilişkilere dayansa da değerlendirme süreci boşlukta gerçekleşmez, toplumsal bir yapı içerisinde meydana gelir. Toplumsal şemsiye altında yer alan ve ondan etkilenen süjenin, obje ile kurmuş olduğu ilişkiler ise kültürden ve geleneklerden bağımsız değildir. Değerlendirme sürecinin toplumdaki ve kültürden bağımsız olmaması, onun sosyolojik izahını gerekli kılmaktadır.

2. Sosyolojik Açıdan Değerler ve Değerlerin Kaynağı

Değerler bir toplumdaki bireylerin olgu, olay ve kişilerle alakalı olarak vermiş olduğu güzel-çirkin, iyi- kötü, doğru-yanlış şeklindeki tasvip hükümleridir. Değerler bu yönüyle toplum içerisinde ortak bir ölçü ve kriter olarak, insanların davranışlarını belirler ve bir düzeni sağlarlar. Değerler, değer objesine ve olgulara yönelik olmaksızın daha çok bunlara yönelik toplumsal atıfları da içermektedirler. Ancak toplumsal düzeni sağlayan bu organizasyonlar ne sadece bireysel ne de sosyal faktörlerin tek taraflı inşa ettiği ürünlerdir. Değerler psikolojik ve sosyal faktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları soyut organizasyonlardır. Değerlerin oluşumuna genel olarak; bireyin fizikî ve sosyal çevresinin yanında onun ihtiyaçları, istekleri hedefleri, gayeleri fizyolojik yapısı ve geçmişteki tecrübeleri tesir etmektedir (Krech vd., 1983: 26).

Bir insanın dünyayı idraki, her şeyden evvel onun içerisinde bulunduğu fizikî ve sosyal çevrenin mahiyetine bağlıdır. Değerler, ister sosyal isterse fizikî olsun, çevre ürünlerinin ve üretimlerinin öğrenilmesidir. Dolayısıyla değer kaynaklarının önemli bir bölümü çevrededir (Nelson, 1975: 13-

15). Bunların başında gelen kültür ve sosyal çevre bireye bir kimlik kazandırmasının yanında onun toplumsal hafızasını da besler (Ak, 2018: 8). Zira dahil olunan sosyal çevre, belirli değerleri bireye sunar ve ondan bu değerlere uygun davranışları yerine getirmesini bekler. Bu açıdan değerler, bir sosyal grubun veya toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır. Yani değerler, grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya doğru olmayanı belirleyen temel standartlarıdır (Özlem, 2002: 283). Bu standartlar, toplum üyelerinin birbirleriyle olan etkileşimleri neticesinde ortaya çıkarlar ve müşterek hayatın mahsulüdürler.

Her toplumda yer alan üyeler, ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli amaçlar doğrultusunda kişi veya objelerle münasebete geçerler. Bu münasebetlerde yaşanan iletişim ve etkileşim süreçleri neticesinde, amaçları haricinde, olgu ve olaylara dönük tasvipleri içeren yeni bir çıktı temin ederler ki bunlar insanların üzerinde anlaştıkları o topluma ait değer hükümleridir. Zamanla üzerinde uzlaşılan bu değer hükümleri, yaygınlaşır, bireysel şuuruları aşar ve kolektif bir mahiyete bürünür. Toplumun geneli tarafından kabul edilen ve paylaşılan değer hükümleri, ilk yaratıcı kişi ve olaylardan çok uzak bir mesafede, geniş bir ölçekte varlığını sürdürür. Daha sonra herkesin paylaştığı bu değerler kültürel yapının ana unsuru haline gelir ve yeni nesillere aktarılır. Böylece sosyal değerler, bir toplumun üyeleri tarafından uzunca bir tarihî süreç içerisinde geliştirilen, sosyal ilişkileri tanzim etmeye yönelik üzerinde mutabakat sağlanmış izafi tasvip hükümleri olarak ortaya çıkar.

Bir defa meşruiyet kazanıp ortaya çıktıktan sonra toplumsal çevrenin kuralları ve değerleri birey üzerinde etkili olur. Toplumun üyeleri bu değerlerden bağımsız hareket edemez. Değerlerden sapmalar toplum tarafında hoşgörüle karşılanmaz. Kolektif yapıyı ne kadar bir arada tuttuğuna inanılıyorsa ve ne kadar yaygın bir şekilde destek görüyorsa, bu kural ve değerlere bireyin uyma zorunluluğu da o kadar artar. Zira değerler, toplum içerisinde algılanma, benimsenme düzeyleri ve paylaşımları oranında yaptırım gücüne sahip olurlar. Kültürün merkezinde ve toplum üyelerinin vicdanında yer etmiş değerlerin ihlali, derin yaralar açar ve bu yöndeki sapma davranışlar yüksek seviyede bir tepki doğurur.

Değerlerin kaynağını oluşturan sosyal çevre faktörleri arasında örfleri, adetleri, normları ve gelenekleri belirtebiliriz. Sosyalleşme sürecinde çevreden gelen bu kaynaklarla beslenen insan, kazandığı değerle ile biyolojik varlık olmaktan çıkar ve sosyal bir varlık haline gelir. Bu durum onları içinde bulunduğu toplumsal yapının bir üyesi haline getirir. İnsanlar doğdukları andan itibaren bir aile içerisinde gözlerini açar ve belirli bir sosyal çevre içerisinde yaşarlar. Hayatını yalıtılmış olarak sürdüremeyen birey, çevrenin yoğun ve belirleyici etkisi ile karşı karşıya gelir. Toplumsal çevrenin bireyi şekillendirmedeki gücü nispetinde bireyler benzer şeylere inanır, benzer şeylere önem ve değer verirler. Bu itibarla aynı sosyal çevre içerisinde yetişerek, benzer şeylere önem ve değer veren kişiler ile diğer sosyal çevrelerde yaşayan insanların değerleri arasında farklılıklar oluşur. Mesela Paris'te veya Berlin'de yetişmiş bir kişi ile Harput'taki insanın dünyayı idrak ediş tarzları arasında farklılıklar vardır.

Diğer taraftan bireyi saran toplum veya sosyal yapı, durgun ve statik bir yapılanma değildir. Sosyal yapı işleyen dinamik bir bütün olmakla beraber, zaman içerisinde bazı değişmelerle de karşı karşıya gelir. Sosyal yapıda ve kültürde yaşanan bu değişmeler, bireylerin değerleri üzerine de tesir etmekte ve onları değiştirmektedir. Ancak her ne kadar kültür ve medeniyet gibi toplumsal yapı değişmelerinin, değerler üzerine belirleyiciliği söz konusu olsa da esas belirleme ve değişme insanın içinde başladığı kabul edilmektedir (Köseoğlu, 2002: 7). Zira değerler her şeyden önce insan üretimleridir ve insana özgü bir alandır. Rokeach'a (1973: 24) göre değerler sosyal, kültürel ve kişisel tecrübelerinin dahilinde, bireylerin kendi eseri olan psikolojik yapılanmalardır. Yani değerler sosyolojisinin temelinde insan vardır. Çünkü insan, değerlendirme sürecinin önemli işlevlerinden,

değer verme, muhakeme, sıralama ve seçme işlevlerini yerine getirecek tek varlıktır. Bu sebeple değerler, birey, toplum ve çevre faktörlerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin ve tesirlerinin sonucunda meydana gelirler. Bireyin içinde yaşadığı sosyal ve fizikî çevre şartları, onun değerlerinin de şekillenmesine etki etmektedir. Ancak değer oluşumunu tek başına çevrenin tesirlerine bağlamak, üzerini kurulu insanî yapıyı sosyal dünya içerisinde göz ardı etmeye sebep olur. Zira çevreden gelen belirleyici tesirler, bireyin kişilik yapısının da birer unsurları olan, kalıtımla gelen fizyolojik yapının, ihtiyaçların, ilgilerin, hedeflerin, duygu ve tecrübelerin süzgecinden geçerek son şeklini alır.

Dolayısıyla bireylerin farklı ihtiyaç, istek, hedef ve gayeleri ile geçmişte yaşadığı tecrübi olayların, onların değerlerinin oluşumunda etkili olduğunu ifade edebiliriz. Değerler, bireyin hedefleri, niyetleri üzerine, normatif yapının yansıması olarak ortaya çıkarlar. Bunu bilmek davranışın gerçek doğasını kavramamıza sebep olur. Berger'e göre değerler anlamın bir özel kategorisi olarak kabul edilebilir. Ancak esasında bu durum "gerçekliğin belirlenmesi"dir. Bu bir sosyal gerçekliktir ve toplumdaki bütün durumların içeriğini, meşrulaştırmasına ve kabul edilmesine hizmet eder. Sosyal gerçekliğin belirlenmesi hem "normatif" hem de "kognitif"tir. Sosyal durumların çoğu, normlar ve bilgiler tarafından belirlenir. Gerçekliğin bu iki belirlemesi birbiriyle ilişkilidir (Berger, 1972: 337). İşte hem normatif yapının hem de kognitif yapının etkisiyle tanımlanan, anlamlandırılan "sosyal gerçeklik", bireydeki değer oluşumunun da temelini teşkil etmektedir

Neticede, bahsettiğimiz izahları dikkate alarak, sosyolojik açıdan bir değer tarifini şöyle yapabiliriz: değerler, sosyal ilişkiler dünyasında paylaşılan sosyal ve fizikî hayatın bütün yönlerine ilişkin, bireylerin ve grupların gerçek objesiyle münasebetleriyle geliştirdiği anlamlara dayalı olarak iyi veya kötü yöndeki tercih ve seçimlerini ifade eden, bu itibarla onların hayatlarına bir düzen ve bütünlük getiren inançlara dayalı izafi tasviplerdir. Bu yönüyle değerler objeye dair özelliklerin yanında, ona yönelik izafi atf ve nitelermeleri ifade etmektedir.

Sonuç

Değerler, insanların grup ve çevre içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini gösteren ve düzenleyen, toplumun vicdanına dayanan yol haritalarıdır. Bu açıdan sosyal değerler, toplum içerisinde sosyal bütünlüğü sağlayan ortak davranış kodlarıdır. Toplumun, üzerinde izafi olarak uzlaşma gösterdiği konular, şeyler ve davranışlarla alakalı inanç hükümleri ve organizasyonlarıdır.

Değerlerin hem kişiye dayanan sübjektif yönü hem de objeye dayanan objektif bir yönü bulunmaktadır. Elbette ki değerleri üreten ve ortaya koyan insandır. İnsan hayatındaki değerlerin varlığı da yine insanın varlığına bağlıdır. Ve aynı doğrultuda değerlendirme sürecinde insanın yapısal özelliklerine ve sübjektif atıflarına bağlı olarak değerlerin şekillendiğini de söyleyebiliriz. Ancak insanlar boşlukta veya hiçlikte değerleri üretmez, bunları değer objesiyle etkileşimleri ve ilişkileri sonucunda meydana getirirler. Değer objesinin içkin olarak taşımış olduğu özelliklerin ve işlevlerin, onu değerlendiren özne üzerindeki etkisi önemlidir. İnsanların değer objesine yönelik olan ihtiyacı ve arzusu, değerlerin şiddetini de belirleyecektir. Bu açıdan değerler, değerlendiren süje ile değerlendirilen obje arasında kurulan aşkın bir ilişki ile ortaya çıkarlar.

Diğer taraftan bu ilişki ve değerlendirmeler belirli bir sosyal ve kültürel çevre içerisinde gerçekleşir. İnsanların algılama, duyum ve deneyimleri üzerinde sosyo-kültürel çevrenin etkisi büyüktür. Çoğu zaman insanlar çevrelerinden gelen değerleri öğrenir ve hayatlarına tatbik ederler. Dolayısıyla değerler, aslında belirli bir sosyal ve kültürel ortam içerisinde bulunan insanın, değer objesiyle kurmuş olduğu bir etkileşimin sonucudur. Burada objenin -kişi, durum veya konu olarak gerçekliğin- birey tarafından mânâlandırılması ve değerlendirilmesi söz konusudur. İnsanlar gerçeğe yükledikleri mânâlar ile onun anlamını büyütür, gerçek üstü bir boyuta taşırlar. Duyu verileri ile elde edilen ve bilgi ile sağlanan gerçeklik üzerine yüklenen mânâlar sayesinde değerler, ideal bir boyutta teşekkül ederler.

Ancak bir defa oluştuktan sonra değerler, insan hayatında önemli bir gerçeklik sahası meydana getirir ve davranışlara yön verirler. İnsan hayatında çoğu soyut değerlerin de somut değerler kadar bir gerçeklikleri bulunmaktadır. Bunların somut ve fizikî temellerinin bulunması gerekmez. İnsan hayatında yardımseverlik, adalet, onur, şeref, namus, milliyet ve özgürlük gibi pek çok değer in fizikî kanunlar kadar bir etkisi ve yönlendiriciliği söz konusudur. Yüksek bir değer ile bütünleşen kişi, her çabanın içerisinde olabileceği gibi gerektiğinde varlığına bile son verebilir.

KAYNAKÇA

- Adjukiewicz, K. (1994). *Felsefeye Giriş Temel kavramlar ve Kuramlar*. (Çev.; Ahmet Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Akay, Z. D. (2002). Değerlere Karşı Düşünce ve İlgi Etiği. *Bilgi ve Değer*. (Editör:Şehabettin Yalçın) Ankara: Vadi Yayınları.
- Ak M., (2018). Kültürel Kimlik Ve Toplumsal Hafıza Mekânları Olarak Ziyaret Yerleri, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 13/3 Winter 2018, p. 13-25, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies12936>, ANKARA-TURKEY
- Arat, N. (1996). *Etik ve Estetik Değerler*. İstanbul: Telos Yayınları.
- Aristoteles (1983). *Politika*. (Çev.: Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, H. (2002). Bilgi, Natüralizm ve Değerler, *Bilgi ve Değer*. (Editör:Şehabettin Yalçın) Ankara: Vadi Yayınları.
- Asch. E. S. (1952). *Social Psychology*. USA: Prentice Hall.
- Berger, P., Berger, B. (1972). *Sociology*. New York: Basic Books Publishers.
- Bilgiseven A. K. (1986). *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bruno, F. J. (1982). *Psikoloji Tarihine Giriş*. (Çev. Nesrin Hisli), İzmir: Ticaret Matbaacılık.
- Descartes R. (1989). *Ahlâk Üzerine Mektuplar*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Erdem, S. (1993). *Felsefe*, İstanbul: Fil Yayınları.
- Erkal, M. E., Baloglu, B.-F. (1995). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul.
- Güngör, E. (1989). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaya, Y. (1999). *Antikçağ Felsefesine Genel Bakış*. İstanbul: Tıglat Matbaacılık.
- Keeney, R. L. (1966). *Value- Focused Thinkig*. Harvard: Harvard University Press.
- Köseoğlu, N. (2002). *Küreselleşme ve Milli Hayat*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Krech, D., Crutchfield, R.S., Ballachey, E.L. (1983). *Cemiyet İçinde Fert*. (Çev. Mümtaz Turhan), İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Mayer, F. (1974). *Yirminci Asırda Felsefe*. (Çev.: Vahap Mutal). İstanbul: Hareket Yayınları.
- Meriç, C. (1997). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nelson, J. C. (1975). *Values and Society*. New Jersey: Hayden Book Company.

-
- Özlem, D. (2002). Değerler Sorununda Nesnelcilik, Mutlakçılık ve Öznellik, Rölativizm. *Bilgi ve Değer*. (Editör:Şehabettin Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.
- Platon (1989). *Diyaloglar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Russel, B. (2000). *İlkçağ Batı Felsefe Tarihi*. (Çev M. Sencer). İstanbul: Say Yayınları.
- Tunalı, İ. (2002). *Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması*. Bilgi ve Değer. (Editör:Şehabettin Yalçın) Ankara: Vadi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1996). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Kürsü Yayınları
- Ülken, H. Z. (1965). *Değerler Kültür ve Sanat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Konferansları Serisi.
- Weber, A. (1991) *Felsefe Tarihi*. (Çev.:V. Eralp), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Yalçın, Ş. (2002). Bilginin Normatif Yönü. *Bilgi ve Değer*. (Edt.:Ş. Yalçın). Ankara: Vadi Yayınları.
- Yıldırım, C. (1987). *Eğitim Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.